

Hogyan folyt le a Nagy Imre-per?

Vásárhelyi Miklós interjúja

A budapesti „Beszélő” független folyóirat legutolsó, 24. száma (megjelent 1988 júliusában) hosszabb interjút közöl Vásárhelyi Miklóssal, a Nagy Imre-per egyik utolsó túlélőjével, Nagy Imrének és barátainak 1956 novemberi elhurcolásáról; romániai fogságáról, vád alá helyezéséről, ún. bíróság elé állításáról és elítéléséről. A beszélgetést, amely egy hosszabb interjú része, Szilágyi Sándor folytatta le.

Az alábbiakban a „Beszélőben” megjelent interjú-részlet második felét hozzuk le, azt, amely a vád alá helyezés és az elítélés körülményeit ismerteti. Aláhúzendó, hogy az 1958 júniusi titkos perről hiteles anyag úgyszólván még nem látott napvilágot. A jelenleg Kanadában élő Kopácsi Sándor (a másik túlélő) erre vonatkozó emlékezései töredékesek és – olykor, úgy tűnik – pontatlanok.

Vásárhelyi emlékezéseinek nemrégiben jelent meg egy másik változata könyvalakban (Federigo Argentieri intervista Miklós Vásárhelyi, Valerio Levi Editore, Roma, 1988). Ez egy olasz nyelvű beszélgetés anyagát tartalmazza, melyet a fiatal római kommunista történész, Argentieri folytatott le Vásárhelyivel.

– Április 10-én este az őrzésünkkel megbízott román parancsnok, egy ezredes közölte velünk, hogy itt vannak a magyar elvtársak, beszélni akarnak velünk; ezért kéri a családfőket, menjenek át egy másik helyiségbe. Ott magasrangú államvédelmis tisztek fogadtak bennünket; egyikük felolvasta az őrizetbe vételünket elrendelő belügyminiszteri utasítást, melyet Biszku Béla írt alá,

majd engem, Harasztí Sándort és Jánosit megragadtak a román örök, beraktak egy nagy fekete, lefüggönyözött kocsiba, és elhurcoltak egy román börtönbe. Később utánunk hozták Nagy Imrét, Loxonezyt és Donáthot, valamint a már korábban letartóztatott Táncozót, Szilágyit és Fazekast.¹ Április 15-én nagy szcénával, megbilincselve, szemünk elé fekete hegesztő szemüveget téve, repülőre raktak és hazahoztak. A haza ebben az összefüggésben természetesen a Fő utcát jelentette.

— A Fő utcában egyébként ugyanazok az államvédelmis tisztek irányították az ellenünk folyó vizsgálatot, akik letartóztattak. Mindegyiknek tudom a nevét; van közöttük olyan, aki most magas pozíciót tölt be. A továbbiakban is tudom mindenkinek a nevét, akik ebben szerepet játszottak, a bírótól, ügyésztől, hóhértól a hóhérsegéden át a börtönparancsnokig és a börtönőrökig. De elhatároztam, hogy senkinek a nevét nem fogom most kiadni. Nem azért, mintha bármitől is tartanék, hanem mert nem akarok módot adni rá, hogy megisméltődjék, ami a Rajk- és egyéb ügyek rehabilitálása során történt, hogy áthárítják néhány személyre a felelősséget, odadobják őket bűnbaknak. Ezek az emberek embertelenül, visszataszítóan viselkedtek; de végül is csak a végrehajtói voltak a parancsnak. A felelősség azért, ami velünk történt, elsősorban nem őket terheli.

— A Fő utcán a harmadik emelet egy kiürített szárnyában, magánzárkákban helyeztek el bennünket, teljesen elkülönítve egymástól; annyira vigyáztak erre, hogy két magánzárka közt hagytak egy üres cellát, hogy még véletlenül se tudjunk kopogással vagy másképp érintkezni egymással. Ilyen tökéletes izolált-ságban voltunk 1957 áprilisától 1958 augusztusáig — már aki megérte élve; akiket júniusban vagy korábban megöltek, azoknak akkor véget ért ez a gyötrelme. Mert valóban, utólag úgy tűnik, ez a magánzárka-lét elviselhetetlen. Kis, egyszemélyes, sötét zárkákban voltunk; az ablaknyílás egy pléhszerkezettel volt elzárva, úgyhogy épp csak beszivárgott valami kis fény a tetején; egy 25-ös izzó volt benn, ami éjjel-nappal égett. A priccs szélén kellett ülni, hogy a circlin az ór mindig láthasson; sétálni is csak hosszában lehetett, ugyanezen okból. Kilométereket sétáltam így, három méteres szakaszokban. Az örök nemezipapucsban voltak, így sohasem lehetett tudni, hogy nem éppen az ajtónál áll és figyel-e. Sétára, az előírások ellenére, nagyon-nagyon ritkán,

havonta ha egyszer vittek le bennünket, akkor is csak pár percre, a börtönudvar egy külön e célból elkülönített, magas téglafallal körülvett, szűk sétáló-cellájába, természetesen egyenként. Egészen '57 augusztus végéig olvasnivalót sem kaptunk, se könyvet, se semmit a világon. A külvilággal, a hozzátartozóinkkal semmiféle kapcsolatunk nem volt. Reggel hatkor volt az ébresztő, kilenckor a takarodó, és közben a változatosságot a cella reggelenkénti fölmosása, a kihallgatások és az étkezések jelentették. A kosztra egyébként nem lehet különösebb panasz; nehéz, vitamin-szegény, de laktatós börtönkoszt volt. Ami szinte elviselhetlenné tette az életünket, az a hihetetlen mennyiségű poloska volt. Ha a poloskáktól egyáltalán el tudtam aludni, az örök rengetegszer felverték az álmomból. A végén az álmatlanságom már olyan mértékű volt, hogy esténként injekcióztak, mert semmiféle altatószer nem használt.

– *Mi tartotta benned a lelket?*

— Nézd, én viszonylag nyugodt, kiegyensúlyozott ember vagyok; igyekeztem tornázni és mindenfélét csinálni, hogy fizikailag és lelkileg meg tudjam az egyensúlyomat tartani. Ez azonban se nekem, se a többieknek nem sikerült teljes mértékben. Elővettek a szokásos börtönbajok: ott fejlődött ki a magas vérnyomásom, amivel egy egész életen át együttéltem, és ami azóta egy infarktust is okozott. Ott mentek teljesen tönkre a fogaim; ott volt egy krónikus székrekedésem és gyomorbántalmam, amiből szerencsére a kiszabadulás után kigyógyultam. Természetesen idegileg is nagyon megviselt az egész, amiből szintén a kiszabadulás után többé-kevésbé kievickéltem. Volt azonban egy időszak, amikor egyszercsak elkezdtem az egyik lábamra sántítani. Amikor észrevették, adtak valami vitamint, de a helyzet nem változott. Akkor ijedtek meg kicsit, amikor '57. december 21-én Losonczy Géza meghalt; ma sem tisztázottak még teljesen a körülmények, hogy az éhségstrájkja, a kényszertáplálás során szándékosan nyomták-e a tüdejébe a csövet. De tény, hogy a Géza testi és lelki állapota addigra már teljesen leromlott. Így tehát az a veszély fenyegetett, hogy amikor a nagy per elkövetkezik, nem lesz kit felvezetni a színjátékhoz. Úgyhogy akkor két hétre felvittek bennünket az úgynevezett író szobákba, ahol nem volt poloska, világosabb is volt, de aztán megint visszahoztak a harmadik emeletre, a magáncellákba. Így voltunk, mondom, egé-

szen '58 augusztusáig. Illetve, amikor az én állapotom olyan nagyon rossz volt, akkor betettek hozzám két hétre egy fiatal, tehetséges és művelt fiút, Erdélyi Sándor hadnagyot, aki egyébként hegedűművész volt; rövid ideig az Angyalék² csoportjában harcolt. Nagyon megörültem, és segített is a helyzetemen; emlékszem, a karácsony beleesett ebbe a mi együttlétünkbe, és ő kapott csomagot, amit nagyon testvériesen és bajtársiasan megosztott velem. Én az egész idő alatt nem kaptam se csomagot, se levelet.

Még előtte, augusztus végén, ahogy a vizsgálat lezárult, végre részesültem abban a kedvezményben, hogy kaptam könyvet a börtönkönyvtárból. De az állomány annyira rossz volt, hogy amikor hónapok után, teljesen kiéhezve a betűre, megkaptam az első könyvet, öt oldal után a falhoz csaptam; valami türkmén kolhoz történet volt, és én igazán igyekeztem fegyelmelni magam, mert tudtam, hogy az olvasás elterelné a gondolataimat a gondjaimról, de egyszerűen képtelen voltam rá. Később aztán lehetővé tették, hogy mielőtt Gimes és Déry visszaadnák a könyveket, amiket kaptak (kitűnő irodalmat, elsősorban eredeti angolt és franciát), azt előbb nekem ideadták. Úgyhogy ez nagy megkönnyebbülés volt.

— *Miket olvastál?*

— Nagy jártasságra tettem szert Flaubert-ban; nagyon megszerettem, pedig korábban valahogy nem tudtam annyira élvezni. Az *Éducation Sentimentale*-t, amint befejeztem, azonnal újra kezdtem. Elég furcsa volt abban a koszos, poloskás, sötét zárkában Flaubert-t, Proustot olvasni, a fényes, elegáns vacsora- és báli jeleneteket. A szemem egyébként nagyon elromlott a 25-ös lámpa meg a gyér napvilág-csík mellett, de hát ezzel együtt az egész magánzárkás időben az egyetlen örömöm az olvasás volt. Lelkiileg is megerősített, amire nagy szükségem volt.

— A kihallgatások egyébként rögtön, már április közepén megkezdődtek. Mint mondtam, ugyanazok a volt ávós tisztek végezték, akik bennünket Romániában letartóztattak. A kérdésekből és a kihallgatók megjegyzéseiből kezdettől nyilvánvaló volt, hogy koncepciók pert fognak összehozni. Azt is értésünkre adták, hogy a tárgyalás zárt ajtók mögött zajlik majd, tehát semmiféle politikai demonstrációra nem lesz lehetőségünk.

— A jegyzőkönyvek összeállítása rendkívül egyszerű, mondhat-

nám primitív szisztémával ment, és a koncepció felépítése is inkább a régi szovjet perekére emlékeztetett, mint a magyar perekre. Nekünk nem kellett olyasmiket mondani, ami nem felelt meg a valóságnak; a koncepció nem ebben volt, hanem a minősítésekben. Mi azt mondtuk el, hogy 1954-től lazább, majd szervezettebb formában hogyan harcoltunk Rákosiék politikája ellen, a párton belül és a párton kívül, de kommunista platformról. Nem tagadtunk el semmit; sem Nagy Imre kéziratának terjesztését, sem az Író-Memorandum szervezését, sem a Petőfi Kör vitáin való szereplésünket, hiszen ezek mind olyan dolgok voltak, amelyek miatt kizártak a pártból, de '56 szeptemberében rehabilitáltak, illetve semmisnek nyilvánították a kizárásunkat. Ezek nyugodtan vették föl a jegyzőkönyvet, nagyon részletesen és aprólékosan, őket csak a tények érdekelték. Majd amikor az egésznek vége lett, ugye, akkor jött a minősítés, és mindaz, amit tettünk, most már nem a pártellenzék harcának minősült, hanem ellenforradalmi összeesküvésnek. Ha leegyszerűsíttem, ez a kulcsa az egésznek.

– A koncepció felépítésének másik primitív alkotóeleme az volt, hogy mindazokat a döntéseket – többpártrendszer, semlegesség, nálam ugye a sajtószabadság helyreállítása –, amelyeket mi nem az ujjunkból szoptunk, hiszen ezek mind kollektív párt- és kormányhatározatokon alapultak, egyszerűen a nyakunkba varrták, és árusításnak minősítették. Hiába mondtuk, hogy például a többpártrendszer visszaállításáról az a pártvezetés döntött, amelynek tagja volt Nagy Imrén kívül Kádár János, Apró Antal, Münnich, Szántó és Kiss Károly. Azt mondták, ez nem ide tartozik, ez az ő dolguk. Most arról van szó, hogy Nagy Imre és maguk mit csináltak. Szóval, egészen primitív felépítése volt a koncepciónak.

– Döbbenetes az is, hogy az egyetlen dokumentum, ami a perről megjelent, a Fehér Könyv, az a vádiratnak csak egy része, tehát még csak nem is a teljes vádirat. És az is hajmeresztő, hogy magát az ítéletet soha nem közölték, hanem az ítéletről csak egy közleményt adtak ki. Tehát még abban a helyzetben sem volt merszük az ítéletet úgy, ahogy van, közölni, annyira képtelen volt az egész. Egyébként ebben a néhány oldalas kommunikében nincsen egyetlen olyan mondat – ez nem túlzás! –, amely valótlanlanságot ne tartalmazna. Vegyük csak a legutolsó mondatot: „A

Legfelsőbb Bíróság Népbírósi Tanácsa mérlegelve a bűncselekmény súlyát, a súlyosbító és enyhítő körülményeket, a lefolytatott tárgyalás alapján a vád tárgyává tett cselekményekben a vádlottakat bűnösöknek mondta ki, és ezért Nagy Imrét halálra, Donáth Ferencet 12 év börtönre, Gimes Miklóst halálra, Tildy Zoltánt 6 év börtönre, Dr. Szilágyi Józsefet halálra, Jánosi Ferencet 8 év börtönre, Vásárhelyi Miklóst 5 év börtönre ítélte”. Úgy néz ki, hogy ez egy ténymegállapító mondat. Nem igaz; nem felel meg a valóságnak, mert amikor ez az ítélet elhangzott, akkor Szilágyi József már három hónapja halott volt. De ha akarod, vagy ha erre valaki egyszer teret szentelne, végig tudnék menni az egész szövegen. Az első mondat, például: „Az igazságügyi hatóságok befejezték az eljárást ama személyek vezető csoportja ügyében, akik 1956 október 23-án az imperialisták aktív közreműködésével ellenforradalmi fegyveres lázadást robbantottak ki a Magyar Népköztársaság törvényes rendje megdöntésére”. Ebben három vaskos hazugság van. Soha, még a tárgyalás során sem sikerült bizonyítani, de föl se vetették, hogy bármi kapcsolatunk lett volna az úgynevezett imperialista körökkel, nyugati kormányokkal, hatósággal, szervvel. Ez teljesen légből kapott állítás. Aztán, a világon semmi közünk nem volt nemhogy az „ellenforradalmi fegyveres lázadás”-hoz, de még a felvonuláshoz is nagyon kevés. Elmondottam már neked, hogy a felvonuláson csak akkor vettünk részt, amikor már teljesen kibontakozott; és Nagy Imre még csak részt sem vett, mert nem értett vele egyet. Az is teljes képtelenség, hogy arról az emberről, aki 23-án éjszaka törvényesen miniszterelnök lett, azt állítják, hogy a „Magyar Népköztársaság törvényes rendje megdöntésére” szervezkedett. Ez a legelső, a bevezető mondat; de ha továbbmennénk, nem találnék olyat, amelyikben ne volna valami valótlanosság.³

– De beszéljünk magáról a perről. A vizsgálat, vagyis hát ez az aktagyártás, tartott a letartóztatásunktól, április közepétől augusztus végéig, elég feszített tempóban. Augusztus végétől ott ültünk a magánzárkán, a kutya se törődött velünk, hónapszám senki szóba nem állt velünk. Megkérdeztem a többi életben maradt „bűntársamat”, náluk is ez volt a helyzet. Kihallgatás, jegyzőkönyvfelvétel többé nem történt; tehát nyilvánvaló, hogy a nemzetközi és a belső viszonyoktól függött, hogy mikor állítanak bennünket bíróság elé. Közben, ahogy azt a törvény előírja,

formálisan hónapról hónapra meghosszabbították az őrizetben tartásunkat azzal, hogy a vizsgálat érdekei ezt kívánják.

– De ha már a törvényes előírásoknál tartunk: egy civilizált ország történetében példátlan az a szemérmetlen eljárás, ahogyan ezt az ügyet lebonyolították. Nekem például az egész vizsgálat alatt soha nem volt alkalmam ügyvéddel beszélni. Egyetlen egyszer beszélhettem ügyvéddel, közvetlenül a tárgyalás előtt, öt percre, a kihallgatóim jelenlétében. Természetesen kijelölt ügyvédek voltak; különösebbet nem mondhatok róluk: nem vádoltak, nem is igen védtek, eléggé passzívan viselkedtek, és talán még ez volt a leghelyesebb. De az is eléggé elképesztő, hogy egy ilyen jelentőségű ügyben még kijelölt ügyvédből is két-két vádlottra csak egy jutott. Nekem például Kopácsival volt közös védőm; Gimesnek Meléterrel, aki nagyon sikeresen működött, mert mind a két védencét halálra ítélték; Donáthnak Jánosival volt közös védője, egyedül Nagy Imrének volt külön ügyvédje. A tárgyaláson a tanúk mind a vád tanúi voltak; szóba se került, hogy netalán a védelem is megnevezhetne tanúkat. A tanúk túlnyomó többsége egyébként szintén elítélt vagy vizsgálati volt, tehát kiszolgáltattott. A titkolódzást annyira komolyan vették, hogy mint utólag megtudtam, sem az ügyvédek, sem a kinti tanúk nem hagyhatták el a bíróság épületét az egész per ideje alatt, őket is bent tartották a Fő utcán. Hallgatóság természetesen nem volt; öttagú ügynevezett népbíróság tárgyalta az ügyet, egy hivatalos bíróval, mellette két-két népbíróval, szundival.

– A mi ügyünket először a Radó Zoltán tanácsa tárgyalta, aztán a második fordulóban Vida Ferenc vette át a per vezetését.

– A vádiratot 1958 január elején kaptuk kézhez. A vádakból számomra világos volt, hogy milyen sors vár Nagy Imrére és Maléterre; kétes volt, hogy ugyanez vár-e Gimesre és Kopácsira. A vádirat alapján az is egyértelmű volt, hogy Tildy, Jánosi Donáth, Szilágyi meg én nem tartozunk azok közé, akiknek meg kell halniuk. Hogy mi lesz a büntetésünk, azt nem lehetett kiolvasni, de ez másodlagos is volt. Megjegyzem, ebben a vádiratban még szerepelt Losonczy Géza, aki pedig 1957. december 21-én meghalt, mint mondtam, máig tisztázatlan körülmények között.

– Magukról a tárgyalásokról én egyébként viszonylag keveset tudok, mert a perrendtartás szerint ugye az ügy zajlik, hogy elővezetik az összes vádlottat, felolvassák a vádiratot, megkérdezik,

hogy megértették-e, majd elvezetik őket, kivéve az elsőrendű vádlottat, akinek megkezdődik a kihallgatása. Mivel én az utolsó rendű vádlott voltam, senkinek a kihallgatását nem hallottam, csak a tanúvallomásokat. Tovább megyek: a Nagy Imre kihallgatását közülünk senki nem hallhatta.

– A per első fordulója tehát 1958. február 6-án kezdődött, a Radó-tanács előtt. Amikor két-két nyomozó kíséretében sorban odaállítottak bennünket, akkor derült ki, hogy Losonczy Géza nincs közöttünk. Szilágyi volt az egyetlen, aki megkérdezte ennek okát; tehát már ezzel is felborította a tárgyalás menetét. Elhangzott a vádbeszéd, ami lényegében azonos volt a vádirattal; megértettük, visszavittek bennünket a celláinkba. Engem a harmadik napon, tehát 9-én vittek le ismét; kihallgattak, majd a bíró szünetet rendelt el. A szünetben a folyosóra vezették az első tanút, Haraszi Sándort; bennünket bevezettek, és megkezdődött volna a tanúkihallgatás. Ám az ügyész teljesen váratlanul felállt, és arra hivatkozva, hogy valami jelentéktelen ügyben ellentmondást lát Maléter és Tildy vallomásában, kérte a tárgyalás elnapolását; a dolog szemlátomást Radót is meglepte. Megkérdezte tőlünk, hogy tudomásul vesszük-e az elnapolást. Mi sorban igennel feleltünk, mert egyrészt úgyis teljesen ki voltunk szolgáltatva, másrészt azt gondoltuk: qui habet tempus, habet vitam, nekünk nem sürgős. Az egyetlen kivétel Szilágyi Jóska volt, aki megfogta a vádiratot, odacsapta a padra azzal, hogy maguknak majdnem egy év kellett hozzá, hogy ezt a szennyiratot összehozzák, tele hazugságokkal. Mihez kell még maguknak idő? Én nem fogadom el az elhalasztást. Ezzel leült. Szóval, most is felborította a koreográfiát, és ezek miatt – meg az egész magatartása miatt – szegény Jóskát leválasztották rólunk, egy nap alatt elítélték és kivégezték.

– Én egyébként a tárgyalásán tanú voltam. Lényegtelen kérdéseket tettek fel, és a válaszaimból is kiderült, hogy Szilágyi alig vett részt az előkészítő munkákban, mert esti hallgató volt a műegyetemen, és a munkája mellett ez nagyon lefoglalta. Tudomásul is vették; nem volt jelentősége; egyszerűen kellett tanúk, kellett a tárgyalás, hogy kivégezhessék. Amikor az ítéletet kihirdették, megkérdezték tőle, kér-e kegyelmet. Jóska azt válaszolta: kegyelmet nem kérek; jobban szeretném, ha nem akasztanának, hanem agyonlőnének, de maguktól még ezt se kérem. Szóval, ez történt a bizonyítékkiegészítés alatt. Az ügyész egyébként alapos

munkát végezhetett, mert a kiegészítés tovább tartott, mint az egész vizsgálati szakasz.

– Végül a perre június 9-e és 15-e között került sor. Ezt már Vida Ferenc vezette. (Radó állítólag betegsége miatt lemondott, vagy lemondatták.)

– A tanúvallomások teljesen preparáltak voltak; túl sok értelme nem volna beszélni róluk. Egyetlen egyet emelnék ki közülük, Szántó Zoltánét, mert embernek ilyen mélyre süllyedését addig egyszerűen elképzelni sem tudtam. Szántó harmadik személyben, mocskolódva, Nagy Imrét vádolva beszélt mindazokról az értekezletekről, amelyeken ő is jelen volt, ahol ő is döntött. A független magyar bíróság persze nem kérdezett rá, hogy mindezt ön honnan tudja, hogyan is volt ez. Teljesen preparált volt a kihallgatása, amire csak egyetlen momentumot említék. A bíró megkérdezte, hogy milyen volt Romániában a légkör. Mire Szántó kihúzta magát, és a meghatottságtól tremoló hangon azt mondta: Kérem, ott olyan volt a légkör, hogy még a gyermekek is ellenforradalmi kijelentéseket tettek: amiért én persze nem a gyerekeket teszem felelőssé, hanem a szülőket, akik ilyen szellemen nevelték őket. Látható volt, hogy még ez a pribék-személyzet is undorodik ettől a hüllőtől. A tanúkról egyébként nincs más mondanivalóm; többségük tisztességesen viselkedett, a valóságot mondták el úgy, ahogy volt; inkorrekt dologra nem voltak kaphatók. Többen előzetesen voltak, például Déry, Háy Gyula, Haraszi Sándor.

– A tárgyaláson történt egy-két váratlan fordulat is. Egyszer például hirtelen átalakult mozivá a tárgyalóterem: bemutattak valami dokumentumfilmet az októberi napok szörnyűségeiről. Utána fölszólítottak bennünket, hogy nyilatkozzunk a látottakról. Lényegében nem nyilatkozott egyikünk sem. Mondtuk, hogy elítéljük a kegyetlenségeket, de politikai konzekvenciákat nem vontunk le.

– *Téged mivel vádoltak?*

– Nézd, az az igazság, hogy én sem a vádiratot, sem az ítéletet tulajdonképpen nem ismerem. Most, harminc évvel a per után, kértem a Legfelsőbb Bíróságot, hogy bocsássa rendelkezésemre az ítéletet, mert perújrafelvételért kívánok folyamodni, de ezt sem tették lehetővé. Első válaszuk az volt, hogy az iratok nem állnak rendelkezésükre. Akkor kértem, hogy mondják meg:

kinek állnak a rendelkezésére. Második levelükben már kicsit másképp festett a dolog, mert azt írták: ekkor és ekkor keressek fel egy megnevezett tanácselnököt. Bementem, jött ez a tanácselnök, és közölte velem, hogy az egész ítéletet nem adhatja ide, csak annak az én személyemre vonatkozó kivonatát. Kérdeztem, hogy ezt magammal vihetem-e. Nem, hát azt nem lehet. Akkor legalább készíthetek-e jegyzeteket. Azt sem lehet. Erre közöltem, hogy akkor nincs tovább beszélgetnivalónk. Végre hozzájárult, hogy jegyzetelhessek. Ez egy három flekkes, primitív kivonat volt, amiből a politikai részt teljesen kihagyták, csak a konkrét vádak voltak benne.

– Ezek, emlékezetem szerint, nagyjából úgy festettek, hogy tevékenyen részt vettem a népköztársaság megdöntésére irányuló szervezkedésben, ezen belül szerepem volt az ellenforradalmi Író-Memorandum megszervezésében; én tájékoztattam október 28-án az Értelmiség Forradalmi Bizottságát a politikai fordulatról – ami vádként eléggé furcsa, hiszen nem titkos határozatról volt szó, meg ebben a formában nem is felel meg a valóságnak; vád volt az is, hogy miféle sajtótermékek jelentek meg november 1-je után, amikor én a Minisztertanács sajtófőnöke voltam; ami megintcsak abszurd, mert ehhez semmi közöm nincs, ezek nem az én engedélyemmel jelentek meg. Nagyjából ezek voltak a vádak. Beadtam a perújrafelvételi kérelememet. A mai napig nem jött válasz.

– *Magáról a perről kívánsz-e még valamit mondani?*

– Nézd, én nem szeretek olyan dolgokról beszélni, amelyeket nem tudok határozottan, amelyeknek nem voltam személyes tanúja. Rengeteg találgatás folyik szerte a világon a per hátteréről, előzményeiről, okairól. Ebbe én nem kívánok beszállni, mert én se tudok többet, én is csak kombinálni tudnék. Rengeteg legenda kering a per szereplőinek magatartásáról és kijelentéseiről is. Ebbe megint csak nem akarok beszállni, mert mondtam már, hogy én mint utolsórendű vádlott csak a magam és a tanúk kihallgatásán, és persze az ítélethirdetésen voltam jelen. Egyvalamit azonban szeretnék elmondani, mert ennek szem- és fültanúja voltam, és sok hamis legenda kering róla, ez pedig Nagy Imre utolsó szó jogán tett állítólagos kijelentéseire vonatkozik.

– A perrendtartás szerint valóban mindannyian élhattünk az utolsó szó jogával, és ezt mindannyian meg is tettük – Nagy

Imre kivételével, aki elmondotta, hogy készült ugyan erre (mutatta is a feljegyzéseit), mégis eláll tőle, mert a tárgyalást komolytalannak és törvénytelennek tartja, és ő ennek nem kívánja a törvényesség látszatát adni azzal, hogy él az utolsó szó jogával. Amikor viszont az ítéletek elhangzottak, a bíró megkérdezte – mert hát ezt is előírja a perrendtartás –, hogy a halálra ítélték kérnek-e kegyelmet. (Fellebbezésnek helye nem volt, mert ez a Legfelsőbb Bíróság.) Elsőnek természetesen Nagy Imre válaszolt, aki elmondotta, hogy az ő ügyében a végső szót a magyar nép, a történelem és a nemzetközi munkásmozgalom fogja kimondani. A bíró már a mondat elején elkezdett csapkodni és ordítani, hogy ne erről beszéljen, hanem azt mondja meg, hogy kér-e kegyelmet vagy nem. Nagy Imre azonban nem hagyta, hogy belefajtsa a szót, és végigmondta, amit idéztem, majd kijelentette, hogy nem kér kegyelmet. Ennek ez a hiteles története. Az, hogy „Csak attól tartok, hogy majd azok fognak rehabilitálni, akik elítéltek” és a többi, ez egyszerűen kitaláció, valami bombasztikus hatás kedvéért. Ennyi hangzott el, és nem több.

– Egyébként a tény, hogy Nagy Imre nem kért kegyelmet, semmi alól nem mentesíti az igazságügyi szerveket, mert az ő nevében az ügyvédje ezt hivatalból megtette. Utólag megtudtam és ez is beletartozik a magyar jogrendbe –, hogy a kérvényt a Legfelsőbb Bíróság Népbírószáki Tanácsa nem terjesztette fel az Elnöki Tanácshoz. Gondolom, ugyanez volt a helyzet Maléter és Gimes kérelmével is.

– *Akkor már csak a végjáték maradt hátra...*

– Igen. A tárgyalás ilyenén végeztével bennünket kezdtek sorban kivinni a teremből. Nagy Imrét, Malétert és Gimest félreállították, majd betették őket egy raboba. A Gyűjtőbe vitték, külön zárkákba, és másnap, 16-án hajnalban kivégezték őket. Egyébként ezen a reggelen a foglyokat nem vitték munkára; reggelit is később kaptak a szokásosnál. Amit most elmondok, azt csak közvetve, öröktől és más raboktól tudom; de elmondom, mert a történethez hozzátartozik. Hogyan töltötték a halálra ítélték az utolsó éjszakájukat? Nagy Imre írt a cellájában. Levelét vagy feljegyzéseit soha nem továbbították a hozzátartozóknak; a felesége mindössze egy jegygyűrűt kapott vissza a börtönből – arról is kiderült, hogy hamisítvány. Maléter egész éjszaka föl-alá járkált. Gimes viszont végigaludta az éjszakát, és azt is tudom

azoktól, akik a kivégzésen jelen voltak, hogy teljes megnyugvással és lelki békében tette meg utolsó lépéseit is. Megadással fogadta a halált, ami talán a megváltást jelenthette számára. Említettem már neked, hogy mennyi lelki vívódáson, önmarcangoláson keresztül jutott el annak felismeréséig, hogy vétkezett azzal, hogy újságíróként beállt a rákosista kórusba. Erkölcsi érzékenysége miatt messze túlértékelte ennek a jelentőségét, és valóban elviselhetetlennek érezte. (Hányan élnek ma is békében és zavartalanul ennél jóval súlyosabb bűnökkel!) Ez a lelki önmarcangolás és az, hogy jóvá akarta tenni, amit elkövetett, ez magyarázza az ő egész forradalom előtti, alatti és utáni magatartását.

– A kivégzések, akasztással, a kisleányokban, egy zárt helyiségben történtek. Mint köztudott, a holttesteket jeltelen sírokban temették el, az új Köztemető egy távoli sarkában. A hozzátartozóknak és a nemzetnek a mai napig nem tették lehetővé még azt sem, hogy azonosíthassák a sírhelyeket, emlékjelet állíthassanak.

Jegyzetek (MF szerkesztői):

- 1 Ezek a jelenetek még a romániai internálás színhelyén játszódnak, 1957-ben. Mint ismeretes, Nagy Imrét és elvbarátait családtagjaikkal együtt hurcolták el az oroszok 1956. november 24-én, azután, hogy Kádárék megegyezést írtak alá a jugoszláv kormánnyal a csoport valamennyi tagjának szabad hazatéréséről. Romániában a csoport nagyobb részét együtt, Nagy Imrét, Donáth Ferencet és Losonczy Gézárt azonban külön-külön őrizték. Mint Vásárhelyi az interjú egy korábbi részében rámutat, ez a történelmileg páratlan emberrelés négy kormány cinkossága mellett történt (mert Belgrád is tudta előre, hogy a szabad elvonulásból nem lesz semmi).
- 2 Angyal a Tűzoltó utcai felkelő csoport vezetője volt 1956-ban.
- 3 Az 1958. június 18-i kommunikének ezt a részletes, mondatról mondatra menő elemzését még ugyanabban az évben elvégezték Párizsban „Az igazság a Nagy Imre-ügyben” c. dokumentumkötet szerkesztői. Ez a könyv először franciául jelent meg Albert Camus előszavával és Fejtő Ferenc utószavával, majd angolul, németül, spanyolul (stb.). A magyar kiadás Brüsszelben jelent meg 1959-ben az Európai Petőfi Kör gondozásában. Ennek egy kicsinyített utánnyomása máig is megszerezhető Amerikában a Kaláka-szövetkezetenél (Beke, Kalaka Village, Kerkhonson, N.Y. 12446, USA).